

Παναγιώτης Ι. Μαυρίκος

Κώστας Μπουκουβάλας

Ο Κώστας Μπουκουβάλας γεννήθηκε το 1877 στην Αθήνα, στο σπίτι του πατέρα του Νικόλα, στην οδό Μητρώου 8 και Διοσκουρών στην Πλάκα, κάτω από την Ακρόπολη.

Στις 10 Ιουλίου 1898, βγαίνοντας από τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, όπου σπούδασε με έξοδα του κράτους "τιμής ένεκεν", παίρνει το νενομισμένο όρκο του ανθυπολοχαγού του Πεζικού και τοποθετείται στο 7ο Σύνταγμα Πεζικού της II Μεραρχίας του Α' Σώματος Στρατού. Τα πατριωτικά του αισθήματα και το ενδιαφέρον του για το Μακεδονικό τονίζουν στο φύλλο ποιότητας του 7ου Συντάγματος αρ. μητρώου 4669. Από πολύ νωρίς (24/7/1902 - 12/12/1902) του ανατίθεται ειδική αποστολή για να κατοπτεύσει και ίσως και κατασκοπεύσει τα συμβαίνοντα στη Μακεδονία.

Τέλος του 1904 αρχίζει ο καταρτισμός του πρώτου μεγάλου οπλισμένου Σώματος που πρόκειται να μπει στη Μακεδονία, κρυφά από τους Τούρκους, για να κτυπήσει τους κομιτατζήδες. Το Σώμα στρατοπεδεύει στη Βουλιαγμένη και προετοιμάζεται κατάλληλα. Αποτελείται από 83 άνδρες και έχει ως διοικητές τον Ιωάννη

Κων/νος Μπουκουβάλας (Πετρίλος)

Νταφώτη, ιδιώτη τέως αξιωματικό και τον Κώστα Μπουκουβάλα. Ο Νταφώτης προετοίμαζε την κατάσταση από τις αρχές του 1904, ιδρύοντας το Τάγμα Επιλέκτων Μακεδόνων και εκδίδοντας σε πολύ ωραία εκτύπωση την "Προκήρυξη υπέρ της κινδυνευούσης ελληνικοτάτης Μακεδονίας".

Κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας ο Νταφώτης παραμένει στο στρατόπεδο, ενώ ο Μπουκουβάλας λειτουργεί ως σύνδεσμος στην Αθήνα και εφοδιάζει και τροφοδοτεί το σώμα με όλα τα χρειώδη. Στην εργασία του αυτή του συμπαρίσταται ο Κώστας Μαζαράκης, ανθυπολοχαγός, του πυροβολικού, που είναι τοποθετημένος στο Υπουργείο Στρατιωτικών με ειδική αποστολή την οργάνωση των Σωμάτων του Μακεδονικού αγώνα.

Παρά τον τίτλο που φέρει, το σώμα Ναφώτη - Μπουκουβάλα απαρτίζεται σχεδόν στην ολότητά του από Κρητικούς. Οι άνδρες του είναι όλοι εθελοντές.

Το Σώμα ξεκινάει τέλη Απριλίου με αρχές Μαΐου 1905 με σκοπό να εισέλθει κρυφά στη Μακεδονία αποφεύγοντας τα τουρκικά στρατεύματα. Την άτυχη εξόρμηση του Σώματος αυτού θα αφήσουμε να μας την διηγηθεί η δασκάλα Μακεδονομάχος Αγγελική Μεταλλινού. Σε επιστολή που έστειλε 50 χρόνια αργότερα στην ανιψιά του Κ. Μπουκουβάλα, συγγραφέα Ι. Μπουκουβάλα - Αναγνώστου, η Μεταλλινού καταγράφει την αφήγηση του αυτόπτη μάρτυρα Αθανασίου Λιούλιου:

«Τέλη Απριλίου 1904 με αρχάς Μαΐου, ηνωμένα τα δύο Ελληνικά Σώματα, Νταφώτη - Μπουκουβάλα, Αξιωματικών αμφοτέρων του Ελληνικού Στρατού, εξήλθον εκ Παλαιάς Ελλάδος (Αθηνών) προς απελευθερωτικήν δράσιν εν Μακεδονία. Και ως συνήθως, δια των ακτών Τσαγιέζι με καϊκίον, διεβιβάσθησαν εις Άγιον Νικόλαον παραλιακόν χωρίον της Χαλκιδικής. Εκείθεν με συνοδόν τον οπλίτην Κατσαντώνην, οδηγόν εξ Ασβεστοχωρίου, χωρίου παρά την Θεσσαλονίκη, εξεκίνησαν δια τα ενδότερα της Μακεδονίας. Ενώ όμως διήρχοντο παρά το Μοναστήριον της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολυτρίας, κατά λανθασμένην πορείαν του οδηγού Κατσαντώνη και προδοσίαν υπό εχθρών της Πατρίδος, περιεκυκλώθησαν υπό Τουρκικού Αποσπάσματος. Εκεί λοιπόν εις το βουνό της Αγίας Αναστασίας, συνήφθη μεγάλη μάχη μεταξύ των ογδόντα ανδρών των δύο Σωμάτων και του Τουρκικού στρατού, καθ' ήν εφονεύθησαν πολλοί στρατιώται του Τουρκικού Αποσπάσματος, ενώ εκ μέρους των ημετέρων επληγώθησαν μόνον δύο - τρεις ελαφρώς.

Κατόπιν της ατυχούς αυτής συμπλοκής, ηναγκάσθησαν τα δύο Ελληνικά

Σώματα, δια της χαράδρας του Μοναστηρίου να διασκορπισθώσιν εις διάφορα χωρία της Χαλκιδικής, αναμένοντα συνεχώς άλλην ευκαιρίαν εξορμήσεως δια τα ενδότερα της Μακεδονίας».

Ο Λιούλιος στην αφήγησή του συγγέει τις ημερομηνίες, όπως εξάλλου είναι φυσικό να συμβεί για γεγονότα που διαδραματίστηκαν πριν από 50 χρόνια. Στην πραγματικότητα η άτυχη έξοδος του Σώματος έγινε τέλη Απριλίου του 1905.

Μετά τη συμπλοκή με τον τουρκικό στρατό, ο Μπουκουβάλας με το ένα τέταρτο περίπου του Σώματος διάφυγε και προχώρησε δυτικά προς τη λίμνη των Γιαννιτσών. Αυτός ήταν, σύμφωνα με το αρχικό σχέδιο, ο τόπος προορισμού τους.

Η λίμνη των Γιαννιτσών, εκτάσεως άνω των 100 χλμ², μόνο κατ' ευφημισμό μπορούσε να ονομαστεί λίμνη. Ήταν ένας ελώδης βάλτος γεμάτος καλαμιές και βούρλα. Τόπους τόπους, πολυάριθμες νησίδες γης κρυμμένες μέσα στην πυκνή βλάστηση, δημιουργούσαν μια ύπουλη εντύπωση ασφάλειας. Η λίμνη, η οποία αποξηράνθηκε αργότερα, ήταν πολύ εκτεταμένη. Για να τη διασχίσει κανείς με τη μπλόβα (βάρκα χωρίς καρίνα), ήθελε περίπου οκτώ ώρες, ενώ κατά τη μικρότερη διάστασή της τέσσερις ώρες. Η διαμονή στο βάλτο για μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν εξαιρετικά επικίνδυνη. Εκτός της ελονοσίας που ενδημούσε και των ρευματισμών που αποκτούσε ο διαμένων σ' αυτή, το έδαφος πολλών νησίδων ήταν ασταθές και κάτω από το βάρος ορισμένων ατόμων ήταν δυνατόν να υποχωρήσει και να βρεθεί κανείς στο βορβορώδη βάλτο όπου και θα μπορούσε και να πνιγεί! Παρά τα τόσα ελαττώματά του, ο Βάλτος ήταν περιοχή στρατηγικής σημασίας, γιατί αυτός που τον κατείχε:

α) ήλεγχε τις συγκοινωνίες μεταξύ των πόλεων Βέροιας, Νάουσας, Εδεσσας, Γιαννιτσών κλπ.

β) μπορούσε να αποκλείσει την εκμετάλλευσή του από τα γύρω χωριά, τα οποία ζούσαν από το Βάλτο, και να εκβιάσει τους κατοίκους τους ανάλογα με τον επιδιωκόμενο σκοπό

γ) δεν κινδύνευε από τα τουρκικά στρατεύματα τα οποία συνήθως δεν τον πλησίαζαν επειδή ήταν επικίνδυνος και ανθυγιεινός

δ) εφόσον γνώριζε την τοπογραφία του, μπορούσε με λίγους άνδρες να αποκρούσει πολυάριθμο ένοπλο Σώμα.

Οι Βούλγαροι από νωρίς είχαν αντιληφθεί τα πλεονεκτήματα αυτά και είχαν οργανώσει ένα ευρύ σύστημα από καλύβες-φυλάκια σε νησίδες σταθερού

υποστρώματος ώστε να ελέγχουν όλο το Βάλτο. Μέσα σ' αυτό το θανατερό τόπο, που θεωρείτο σφηκοφωλιά των κομιτατζήδων, μπήκε για πρώτη φορά από ελληνικής πλευράς ο Κώστας Μπουκουβάλας ή καπετάν Πετρίλος με το μικρό ένοπλο Σώμα του. Οι γενικές εντολές που είχε ήταν πολυσήμαντες και περιείχαν στοιχεία στρατιωτικής αλλά και πολιτικής δράσης. Θα έπρεπε, σύμφωνα με τις εντολές αυτές:

α) να κτυπήσει τους κομιτατζήδες και να τους εκδιώξει, άν ήταν δυνατόν, τελείως από το Βάλτο.

β) να ασκήσει πίεση στα γύρω του Βάλτου χωριά, με κάθε τρόπο, κατά το δυνατόν ήπιο, αλλά και με τρομοκρατία, εν ανάγκη, ώστε να ξαναμεταστραφούν οι σχισματικοί χριστιανοί σε οικουμενικούς (πατριαρχικούς).

γ) να ελέγξει και επιλέξει τους δασκάλους που θα μεταδώσουν τις ελληνικές ιδέες και την ελληνική γλώσσα.

δ) να τονώσει το ηθικό των Ελλήνων που παρά την πολύχρονη πίεση των κομιτατζήδων είχαν μείνει πιστοί στις ελληνικές ιδέες και γλώσσα.

Ο Μπουκουβάλας μπαίνει στο Βάλτο περί τα μέσα Μαΐου με το ολιγάριθμο Σώμα του και καταφέρνει, ύστερα από σκληρό αγώνα, να δημιουργήσει ορισμένα προγεφυρώματα με κέντρο την καλύβα Τσέκρι, στα ΒΑ της λίμνης, αφού προηγουμένως εκτοπίζει τους εκεί εγκατεστημένους κομιτατζήδες. Μετά την εγκατάστασή του στο Βάλτο, αποκαθιστά επαφή με το Γενικό Προξενείο Θεσσαλονίκης (κέντρο δράσης Ανατολικής Μακεδονίας). Είναι ατύχημα το γεγονός ότι δεν έχουμε επιστολές που στέλνει ο Μπουκουβάλας στο Γενικό Πρόξενο, Λάμπρο Κορομηλά, και το συνεργάτη του με το ψευδώνυμο Προμηθέας (Δημήτριος Μ. Κάκκαβος ή Δημήτριος Ζώης ή Προμηθέας). Έχουμε, εν τούτοις, τις επιστολές που παίρνει από τον Προμηθέα, ο οποίος απαντά στις επιστολές του Πετρίλου και συγχρόνως στέλνει οδηγίες και πληροφορίες από το Κέντρο Θεσσαλονίκης.

Από τις λίγες προσωπικές σημειώσεις του Μπουκουβάλα, που βρέθηκαν στο αρχείο, είναι και η καταγραφή των χωριών γύρω από τη λίμνη και ο χαρακτηρισμός των κατοίκων τους. Οι σημειώσεις είναι πρόχειρες και γραμμένες ανάμικτα με ελληνικούς χαρακτήρες.

Από τις πληροφορίες αυτές, που συνέταξε ο Πετρίλος προφανώς από πληροφορίες τοπικών Ελλήνων πρακτόρων, αντιλαμβάνεται κανείς το μέγεθος της ανάμιξης εθνοτήτων και γλωσσών.

Η πρώτη επιστολή του Προμηθέα είναι σταλμένη στις 24-5-1905, ημερομηνία κατά την οποία ο Πετρίλος έχει ήδη εδραιώσει καλά τη θέση του στο

Βάλτο και έχει ευχέρεια και για επιχειρήσεις εκτός αυτού. Η επιστολή αναφέρεται αρχικώς στο θάνατο του Κόδρου (Μιχ. Μωραΐτη) και του υπαρχηγού του Ζόγρα (Σπ. Φραγκόπουλου). Τα δύο αυτά παλικάρια σκοτώθηκαν στην επιστροφή τους από μια επιτυχημένη συμπλοκή με βουλγαρικό Σώμα, το οποίο καταδίωξαν προς τη Τσερναρέκα (Κάρπη). Το Σώμα τους αιφνιδιάστηκε από τουρκικό απόσπασμα, το οποίο τους παρακολουθούσε, έχοντας ακούσει τους πυροβολισμούς της συμπλοκής τους με τους Βουλγάρους. Οι υπόλοιποι άνδρες του Σώματος του Κόδρου κατέφυγαν στον Πετρίλο, ο οποίος, προφανώς, εκ των διηγήσεών τους, ήταν ενημερωμένος για το ατυχές συμβάν. Στη συνέχεια η επιστολή περιλαμβάνει σχέδιο δράσης για τον Πετρίλο, από το οποίο μπορεί κανείς να αντιληφθεί τον τρόπο ενέργειας που είχε σχεδιάσει το Ελληνικό Κομιτάτο για να αντιπαλέψει την πολύχρονη διάβρωση της βουλγαρικής προπαγάνδας.

Η προηγούμενη επιστολή από τον Προμηθέα δεν έχει ημερομηνία, εντοπίζεται όμως να έχει σταλεί προς το τέλος του δεύτερου δεκαπενθήμερου του Μαΐου, από το γεγονός ότι αναφέρει τη δολοφονία του Δηλιγιάννη, η οποία έγινε στις 13 Μαΐου του 1905. Αναφέρει, επίσης, τις δυσχέρειες και ατυχίες που συναντά ο αγώνας αλλά κυρίως απ' αυτή, καταφαίνεται το γεγονός ότι το Σώμα του Πετρίλου έχει έλλειψη ρούχων. Όπως θα δούμε αργότερα, σε επιστολή που στέλνει ένας τοπικός Έλληνας πράκτορας σ' ένα υψηλά ιστάμενο πρόσωπο του Κέντρου, ο εφοδιασμός του Σώματος ποτέ δεν ήταν σωστός και οι άνδρες ήταν ρακένδυτοι και σχεδόν ξυπόλητοι. Αλλά και ο οπλισμός τους υστερούσε απέναντι των αντιπάλων τους.

Στην επιστολή της 8/6/1905, εκδηλώνεται ανησυχία για τον τουρκικό στρατό, ο οποίος έχοντας αντιληφθεί τις έντονες δραστηριότητες του ελληνικού Σώματος κινείται προς την περιοχή του. Παρ' όλο δε ότι το Σώμα έχει ενισχυθεί από άλλα Σώματα που διελύθησαν και οι άνδρες τους κατέφυγαν στον Πετρίλο, δεν υπάρχει κατάλληλο πρόσωπο για να ηγηθεί ομάδας, η οποία θα οργανώσει το δίκτυο πληροφοριών και θα περιέλθει τα δύσκολα χωριά που ανθίστανται στη πολιτική πίεση του Πετρίλου. Για το λόγο αυτό ο Άθως (Κορομηλάς) συνιστά στον ίδιο τον Πετρίλο να ηγηθεί αυτής της προπαγανδιστικής ενέργειας.

Τελειώνοντας την επιστολή ο Προμηθέας δεν παραλείπει να αναφέρει την "άκραν ευχαρίστησιν" του Κορομηλά για το ότι οι πάντες είναι ικανοποιημένοι από το ενδιαφέρον του Πετρίλου προς αυτούς.

Η εκδίωξη των κομιτατζήδων από τον Πετρίλο και η εν συνεχεία περιο-

δεία του στα χωριά του Ρουμλουκίου έφεραν τα αποτελέσματά τους. Όλα σχεδόν τα αμφίβολα χωριά υποσχέθηκαν ότι θα ασπασθούν την ελληνική ορθοδοξία. Επειδή όμως, ορισμένα απ' αυτά καθυστερούσαν στην επίσπευση αυτών των αλλαγών, στέλνεται στον Πετρίλο από το Κέντρο Αθηνών, η εξής οδηγία:

Τω Πετρίλω

Να γράψη γράμματα εις τους πιστούς ημίν εκ νέου προκρίτους Καϊλή, Κιρτζαλάρ και Ζορμπά.

Να τους είπη ότι έμαθε την αίτησιν που έκαμαν δια να γείνουν πάλιν χριστιανοί. Τους συγχαίρει δ' αυτό και τους ασπάζεται, θα τους προστατεύσει κατά των Βουλγάρων Κομιτατζήδων και έχουν την ανάγκην του να του δώσουν αμέσως είδησιν. Να μη φοβηθούν από τα απειλητικά γράμματα που τους στέλνουν οι Βούλγαροι σφραγίζοντες αυτά με ψεύτικη σφραγίδα του Αποστόλη. Ο Αποστόλης απέθανε και έκαμαν τώρα οι Βούλγαροι μια καινούργια σφραγίδα και στέλνουν γράμματα δια να φοβερίσουν. Μα και αν ζούσεν ο Αποστόλης, πάλιν αυτός ο Καπετάν Πετρίλος είνε άξιος να του βγάλη τα δόντια και να του κόψη το κεφάλι. Αυτός ο Καπετάν Πετρίλος δεν είνε κλέφτης και ληστής σαν τους Βουλγάρους Κομιτατζήδες, δεν γδύνει τον κόσμον. Ήλθε να τους γλυτώση από τα βάσανα που υποφέρουν τόσα χρόνια από τους Βουλγάρους χωρίς να ιδούν κανένα χαϊρι.

Να έλθουν οι πρόκριτοι να τον ιδούν, θα τους δώση τα μέσα να φυλαχθούν και ο ίδιος στα καθήκοντά των.

υπογρ. Καπετάν Πετρίλος

Η ανθυγιεινή παραμονή στο Βάλτο, για μεγάλο χρονικό διάστημα, είχε επίπτωση στα μέλη του Σώματος. Στις δύο επόμενες επιστολές του Προμηθέα προς τον Πετρίλο, γίνεται αναφορά και στην ασθένεια του ίδιου του Πετρίλου, ο οποίος μάλιστα μετά από παραμονή πέντε μηνών μέσα στον Βάλτο, και με κακή μάλιστα ενδυμασία και υπόδυση, προσβάλλεται και αυτός από ελονοσία.

Οι δάσκαλοι απαρτίζουν ένα μέρος του σχεδίου για τον ελληνικό αγώνα της Μακεδονίας, γιατί, μεταξύ άλλων, αποτελούν το μάτι και το αντί των Ελλήνων. Στο επόμενο γράμμα γίνεται αναφορά σ' αυτούς και στη βοήθεια που ειδοποιήθηκαν να παρέχουν στον Πετρίλο. Η θλιβερότερη είδηση που ο κομιστής της επιστολής θα μεταφέρει στον Πετρίλο και που για λόγους ευνόητους δεν καταγράφεται σ' αυτή είναι η καταστροφή του Σώματος του

Ιωάννη Αβράσογλου (Αμβρακιώτη) αποτελούμενη από 50 άνδρες στις 27/8/1905.

Μέσα στο γενικότερο σχέδιο της πολιτικής που είχαν οι Έλληνες για τη Μακεδονία, ήταν και η αγορά από Έλληνες πράκτορες, καταστημάτων στα δύσκολα γι' αυτούς χωριά ή σε χωριά με στρατηγική σημασία. Προσπαθούσαν, δηλαδή, ακολουθώντας βήμα προς βήμα τη στρατηγική που είχαν ακολουθήσει οι Βούλγαροι, επί σειρά ετών και με την ανοχή της Τουρκικής Διοίκησης, ν' αντιστρέψουν τις καταστάσεις υπέρ αυτών, σε σύντομο χρονικό διάστημα. Η επιστολή που ακολουθεί και κάνει μνεία αυτής της στρατηγικής, περιέχει και την πληροφορία της επανάκαμψης πολλών χωριών. Περιέχει, επίσης, και πολλά στοιχεία δράσης καθώς και μια δραματική αποκάλυψη που θα πρέπει να συγκλόνισε τον αγνό αγωνιστή και πατριώτη Πετρίλο και να του δημιούργησε ένα από τα μεγαλύτερα διλήμματα της ζωής του. Ο δημοσιογράφος Δ. Φιλιππίδης, ο συντάκτης της προηγούμενης επιστολής που απευθύνεται στο συνταγματάρχη Π. Δαγκλή, γνωστός ή ακόμη και φίλος του Πετρίλου, αποκαλύπτει διπλός πράκτορας!! Ερωτάται δε ο Πετρίλος, "αν δύναται", να πραγματοποιήσει την εντολή της "εξαφάνισής" του!!

Ο Πετρίλος έχει επικρατήσει πλήρως στο Ρουμλούκι. Έχει απελευθερώσει το μισό Βάλτο και έχει γίνει ο φόβος και ο τρόμος των κομιτατζήδων. Έχει εμπυρώσει όλους τους Έλληνες και αποκαρδιώσει αυτούς που συνειδητά και όχι από φόβο, ασπάζονταν τις βουλγαρικές ιδέες. Μέσα σ' αυτό το χωνευτήρι λαών, γλωσσών και ιδεών, όπως είχε καταστήσει η Μακεδονία την εποχή εκείνη, πολλές φορές, είναι δύσκολο να ξεχωρίσεις ποιοί είναι αυτοί που πραγματικά διακατέχονται από τις ελληνικές ιδέες και δεν εκδηλώνουν ψεύτικα συναισθήματα σκοπιμότητας. Το πρόβλημα αυτό παρουσιάζεται στην επόμενη επιστολή και καλείται ο νεαρός ανθυπολοχαγός καπετάν Πετρίλος, να βρει την αλήθεια.

Δεν πρέπει να νομίσει κανείς ότι η "προπαγάνδα" απέδιδε πάντα. Οι φρικιαστικές σφαγές έδιναν και έπαιρναν ως αντεκδικήσεις αλλά και ως υποβοηθητικό έργο της προπαγάνδας. Ο Βασίλης Χριστοδούλου, δεξί χέρι του Πετρίλου και πρόσωπο που είχε φαίνεται ικανότητες και το εμπιστευόταν ο Αρχηγός, υπήρξε από την αρχή κοντά του, από το αρχικό σώμα του Νταφώτη - Μπουκουβάλα. Σε μία έξοδό του, αντικρίζει φρικτό θέαμα σφαγής και καταστροφής των μπλαβών τους. Με αγγελιοφόρο στέλνει στον Πετρίλο το εξής σημείωμα:

«Κύριε Αρχηγέ

Λαμβάνω την τιμήν να σας πληροφορήσω ότι χθες ενώ οι άνδρες μου εξήλθον εις την Σκάλαν Τσέκρι μετά του προσώπου εκ Γιαννιτσών αίφνης ευρέθησαν προ φρικτού θεάματος, ειδόντες δύο πτώματα έξωθι της Σκάλας κεκομμένας τας κεφαλάς δια κασατούρας, τας Βάρκας τας έχουν όλας σπάση, διατάξτε ότι δει.

Μετά σεβασμού
Βασίλης Χριστοδούλου»

Οι σφαγέντες προφανώς ήταν Έλληνες ή συμπαθούντες. Το τι επακολούθησε, το πληροφορούμεθα από την απαντητική επιστολή του Προμηθέα, της 6/9/1905, σε επιστολή αναφοράς του Πετρίλου.

Ο συνήθως ήπιος χαρακτήρας του Αρχηγού φαίνεται να τον πρόδωσε. Ο τίμιος πολεμιστής δεν μπόρεσε να χαλιναγωγήσει το ξέσπασμα μπροστά στην ύπουλη ενέργεια των Βουλγάρων. Όταν έμαθε ότι η ύπουλη αυτή σφαγή προήλθε από τους Βουλγάρους του Γιαϊλατζίκ, επέπεσε επί του χωριού και χύθηκε πολύ αίμα. Ασφαλώς δεν ήταν η πρώτη φορά που γινόταν αυτό, ως αντεκδίκηση προκλήσεων, όπως φαίνεται και από τη διατύπωση της ήπιης διαμαρτυρίας που εκφράζει ο Προμηθέας στην επιστολή του. Εξάλλου δεν θα είναι και η τελευταία, εφόσον στην επόμενη επιστολή του ζητά ο ίδιος ο Προμηθέας να τιμωρήσει με φόνους, επιλεκτικά όμως, Κουρφαλιώτες ως τιμωρία για κάποια ύπουλη φονική τους ενέργεια.

Είναι γεγονός ότι οι Βούλγαροι είχαν καταφέρει από παλιά, όταν ακόμα δεν είχε αρχίσει η αντίδραση των Ελλήνων, να στρέψουν τα βλέμματα των μεγάλων και ισχυρών ευρωπαϊκών χωρών ευνοϊκά προς το μέρος τους, προφασιζόμενοι ότι η Μακεδονία, που φυσικά ήταν γι' αυτούς βουλγαρική, καταπιεζόταν από την κακή κατοχική τουρκική διοίκηση. Κατά συνέπεια, εφόσον η ικανή βουλγαρική εξωτερική πολιτική βρισκόταν σε συνεχή επαφή με την εξωτερική πολιτική των ευρωπαϊκών χωρών, περνώντας τις θέσεις της, θα μπορούσε εύκολα μια εγκληματική ενέργεια σε βάρος Βουλγάρων να χρησιμοποιηθεί υπέρ αυτής, αποκρύπτοντας τις αιτίες που την προκάλεσαν. Για τους λόγους αυτούς η Ελληνική Κυβέρνηση ήταν πολύ ευαίσθητη σε βίαιες ενέργειες εναντίον των Βουλγάρων. Όχι πώς ήταν πρώτοι "χειρών αδίκων", αλλά τις ήθελε πιο κεκαλυμμένες και όχι πολυάριθμες. Ο Άθως (Κορομηλάς), εξάλλου, φαίνεται κατενθουσιασμένος με τον Πετρίλο (εκτός της σφαγής) για το έργο που έχει πραγματοποιήσει, μη παραλείποντας να εκτελέσει

όλες τις εντολές που του έχουν σταλεί. Η αποστολή μπέρτας, κονιάκ και κινίνου δείχνει ότι οι κρίσεις ελονοσίας με τον ψηλό πυρετό και τα ρίγη θερίζουν τον ακάματο πολεμιστή του Βάλτου.

Στις επόμενες δύο επιστολές, στις 3/10 και 17/10, εμφανίζεται η σπουδαιότητα που δίνεται στην επιλογή δασκάλων αρεστών στα παιδιά. Αναγνωρίζεται επίσης, ότι η δύναμη του Σώματος δεν είναι αρκετή για τον επιδιωκόμενο σκοπό. Μαθαίνουμε απ' αυτές, ότι η επιχείρηση στα Κουρφάλια με οπλισμένους φύλακες κτημάτων (κεκαλυμμένο σώμα πολεμιστών), ματαιώνεται. Γίνεται μια πρόταση στον Πετρίλο, να αναδιαρθρώσει το Σώμα του, ορίζοντας υποδιευθυντές τμημάτων, έτσι ώστε, αυτός ο ίδιος να μην ασχολείται άμεσα με τα προβλήματα των οπλιτών για να επιδοθεί στην πλήρη εκδίωξη των κομιτατζήδων από τη λίμνη. Επαναλαμβάνεται πάντα ο Γενικός Πρόξενος Θεσσαλονίκης (Αθως), υπεύθυνος του αγώνα στην Ανατολική Μακεδονία, είναι κατενθουσιασμένος με τον Πετρίλο.

Ο Πετρίλος απομακρύνεται από το Βάλτο τέλος Νοεμβρίου 1905 και πηγαίνει στο Τσινάφορο για ανάρρωση. Ως αντικαταστάτης του έχει ορισθεί ο ανθυπολοχαγός Σταύρος Ρήγας (Καβοντόρος).

Φεύγοντας ο Πετρίλος από το Βάλτο έχει ήδη απελευθερώσει το μεγαλύτερο μέρος του από τους κομιτατζήδες και έχει ξαναδώσει σχεδόν σ' όλα τα παραλίμνια χωριά τη μητρική ελληνική τους ταυτότητα. Παραμένουν, όμως, ακόμη στο δυτικό μέρος της λίμνης βουλγαρικά προγεφυρώματα.

Ο Σταύρος Ρήγας (Καβοντόρος) μετά την ανάληψη της αρχηγίας του Σώματος του Πετρίλου στο Βάλτο, αρχές Δεκεμβρίου 1905, και μετά από διερεύνηση της κατάστασης για κατατοπισμό του, στέλνει, στις 22 Ιανουαρίου 1906, σχετική έκθεση στη Θεσσαλονίκη, την οποία κοινοποιεί και σ' ένα υψηλά ιστάμενο πρόσωπο που αποκαλεί με ψευδώνυμο και προσφωνεί εξοχότατο. Στην έκθεση αυτή κάνει επίκληση για βοήθεια σε άνδρες και μέσα, γιατί ότι πέτυχε ο Πετρίλος το 1905 κινδυνεύει να μείνει στάσιμο ή και να χαθεί. Ένα τμήμα προς το τέλος της έκθεσης είναι κατεστραμμένο από το χρόνο. Το πρόσωπο που αναφέρει ως «Α», είναι ο γνωστός και από προηγούμενη αναφορά, πρακτικός γιατρός και τροφοδότης Αντωνάκης.

Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι όλοι ανεξαιρέτως οι άνδρες που υπηρέτησαν στο Βάλτο, κατά τη διάρκεια του αγώνα, δεν άντεχαν σε υπηρεσία μεγαλύτερη από ορισμένους μήνες γιατί προσβάλλονταν από ελονοσία και αντικαθίσταντο από άλλους. Οι ρευματισμοί, οι οποίοι μαζί με την ελονοσία προσέβαλαν το αρχικό Σώμα του Πετρίλου, έπαψαν να είναι πρόβλημα όταν η

ένδυση και υπόδηση των οπλιτών άρχισε να γίνεται με σωστό ρυθμό. Ο Μπουκουβάλας, μέσα στο 1906, οργάνωσε και τον εφοδιασμό και την επάνδρωση του Σώματος, έτσι ώστε, οι καλύβες - φυλάκια μέσα στη λίμνη και συντηρούνταν και επανδρώνονταν με ένα καπετάνιο ως αρχηγό κάθε καλύβας.

Ο Καβοντόρος προσβάλλεται από ελονοσία και αποχωρεί από το Βάλτο περί τα μέσα Ιουλίου του 1906. Διάδοχός του είναι ο Παν. Κλείτος, ο οποίος παραμένει μέχρι τον Οκτώβριο. Αυτόν αντικαθιστά ο Κων/νος Σάρρος (καπετάν Κάλας). Ο Κάλας έχει στη διάθεσή του ένα πολυπληθές Σώμα με ένα οργανωμένο δίκτυο καλυβών - φυλακίων και μια πλήρη αποθήκη ανεφοδιασμού στο τσάγιεζι, την οποία είχε φροντίσει προσωπικά ο Μπουκουβάλας. Καθ' υπόδειξη του Μπουκουβάλα, ο Κάλας συμπληρώνει την οργάνωση του Βάλτου με ένα κανονισμό.

Με το πολυάριθμο σώμα των Ελλήνων στο Βάλτο και τα πέριξ και με κάποια τουρκική ανοχή, εκτοπίζονται τελικά οι Βούλγαροι από την περιοχή. Θα χρειασθεί, βέβαια, για το σκοπό αυτό, μέχρι και ειδικά θετωρακισμένα πλοιάρια να κατασκευασθούν, στα μηχανουργεία Βασιλειάδη του Πειραιά, τα οποία θα μεταφερθούν σε τεμάχια μέσω Τσάγιεζι στη λίμνη, όπου και θα συναρμολογηθούν για να χρησιμοποιηθούν από το Ελληνικό Σώμα.

Μεταξύ των παλικαριών που πολέμησαν στην περιοχή του Ρουμλουκίου και έγραψαν ιστορία είναι και οι, Τέλλος Αγαπηνός (καπετάν Άγρας), Παναγιώτης Παπατζανετέας (καπετάν Παναγιώτης), Ιωάννης Δεμέστιχας (καπετάν Νικηφόρος), Γεώργιος Τόμπρας (καπετάν Ρουμπακιάς), Χαράλαμπος Παπαγακίης (Αγραφιώτης) και άλλοι.

Τιμώντας τους πιο ονομαστούς από τους Μακεδονομάχους, ένας νεαρός ποιητής, ο Γ. Θ. Κελεπούρης, εκδίδει το 1910, μία συλλογή ποιημάτων με τον τίτλο "Ματωμένες Δάφναις". Το ποίημά του για το Μπουκουβάλα είναι το εξής:

Στον Καπετάν Πετρίλον

(Κωνσταντίνον Μπουκουβάλαν, υπολοχαγόν Πεξ.)

Η αντρεωμένη σου καρδιά που τόσους πόθους κρύβει
στη σκιάβα γη επέταξε μ' ελπίδα μυστικά,
να διώξει το φαρμακερό και λυσασμένο φίδι
που σκόρπισε το φαρμάκι του στα στήθια μας βαθεία.
Η δοξασμένη σου Γενεά με τα τρανά όνειρά της
σε καμαρώνει σήμερα με μια κρυφή χαρά,

σου χάρισε τους πόθους της και τη χρυσή καρδιά της
και την καινούργια δόξα σου σμίγει με την παλιά.
Η Γιαννιτσατιά περήφανη λέει για τ' όνομά σου
και η Μακεδονία μας γλυκά το τραγουδεί.
Η άνοιξις μοσχοβολιές απλώνει ολόγυρά σου
κι' ένα στεφάνι αμάραντο του στέλνει η Τιμή.

Δημήτριος Δεμέστιχας

Ο Μακεδονομάχος Καπετάν Νικηφόρος στην Λίμνη των Γιαννιτσών 1906-1907

Κύριοι Οργανωτάι του Α' πα-
νελληνίου ιστορικού συνεδρίου
της Εταιρείας Μακεδονικών
Σπουδών του Δήμου Γιαννιτσών.

Μεγάλη είναι η συγκίνησίς
μου και ακόμη πιο μεγάλη η τιμή
που μου κάνατε και μου αναθέσα-
τε να εξιστορήσω την προσωπικό-
τητα και την δράσιν του Μακεδο-
νομάχου και θερμού πατριώτου
Καπετάν Νικηφόρου του συγγε-
νούς μου Ναυάρχου Ιωάννη Δε-
μέστιχα, του οποίου η τύχη και η
ανδρεία έλαχε να βαρύνει τους ώ-
μους μου, ο ιστορικός του αγώ-
νας δια την Μακεδονία μας, «την
Μητέρα και Τροφό των Πάντων»,
η Μακεδονία, στο ιστορικό αυτό
συνέδριο των Μακεδονομάχων
«ο Αγώνας στον Βάλτο των Γιαν-
νιτσών».

Γι' αυτό σας ευχαριστώ θερμό-
τατα και σας συγχαίρω δια την
πρωτοβουλίαν σας αυτή.

Αγαπητοί μου φίλοι, κύριε
Πρόεδρε, κύριε Γενικό Γραμματέα

Θα προσπαθήσω μέσα στα 20' που μου διετεθήσαν να ανταποκριθώ σε αυ-
τήν την υποχρέωσίν μου «Ποιός ήτο ο Καπετάν Νικηφόρος και ποία η δρά-
σις του στον Μακεδονικό Αγώνα και ιδίως στον Βάλτο των Γιαννιτσών 1906-
1907».

Ιωάννης Δεμέστιχας (Νικηφόρος)